

Vier jaar hoop, onzekerheid en geweld

Remco Raben

Wat was de Indonesische revolutie? Het antwoord op deze vraag, als het al gegeven kan worden, zou twintig van deze krantjes kunnen vullen. Er gebeurde zoveel en er waren zoveel verschillende belangen in het spel dat het onmogelijk is in kort bestek de genuanceerde en verwarrende werkelijkheid te benaderen.

Bovenal was de revolutie een tijd waarin iedereen zijn of haar weg moest zoeken in een onzekere, gewelddadige, maar voor velen ook hoopvolle tijd. Niemand geloofde dat de tijden van voor de Japanse bezetting zouden terugkeren. Maar de losmaking van Indonesië (de term die al in de oorlog en sinds 1945 steeds vaker voor het hele land werd gebezigd) en Nederland was pijnlijk. Los van de – juridisch – terechte aanspraken die Nederland op zijn kolonie kon maken, heerste er in Nederlandse kringen een sterk verantwoordelijkheidsgevoel – of noem het koloniaal paternalisme – om de toekomst van Indonesië mede te bepalen en de eigen economische belangen te bewaken. De revolutie is dus ook te zien als een aanpassing van Nederland aan de snel veranderende situatie in Indonesië.

De toekomst van Indonesië

De Indonesische Republiek, die Soekarno op 17 augustus 1945 had uitgeroepen, twee dagen na de Japanse capitulatie, bond de strijd aan met het terugkerende koloniale regime. Toch bestond de revolutie niet uit vier jaar oorlogvoering. In de loop van de revolutie ontstond er ook samenwerking tussen de partijen. De meeste Republikeinse leiders beseften dat de onafhankelijkheid uiteindelijk uit handen van de Nederlanders moest worden verkregen. Ook zij stuurden aan op onderhandelingen, waardoor er, ondanks de regelmatige botsingen, een sfeer van gespannen coöperatie ontstond die onmiskenbaar een verzachtende werking op het dekolonisatieconflict heeft uitgeoefend. Op veel plaatsen werd een gemengd Republikeins-Nederlands bestuur opgezet, dat weliswaar zelden vlekkeloos opereerde, maar wel een opstap vormde naar de uiteindelijke soevereiniteitsoverdracht in december 1949.

Maar zoals er in Nederlandse politieke kringen mensen waren die geen compromissen met de Republiek wilden sluiten, zo was er in de boezem van de Republiek een sterke radicale groep die zich tegen onderhandelingen keerde en de onafhankelijkheid met de wapens wilde veroveren. Zij zetten de Republikeinse leiders regelmatig onder druk, wat de afspraken met de Nederlanders zeer bemoeilijkte. De crises in de Republiek brachten de gefrustreerde Nederlanders ertoe tot twee keer toe een grootscheeps offensief in te zetten.

De Nederlandse gezaghebbers vonden dat de Republiek Indonesia niet de wensen van alle inwoners vertegenwoordigde. Ze hadden natuurlijk gelijk. Het is een feit dat de Indonesiërs niet meteen en zeker niet collectief achter de Republiek stonden en het gezag van haar autoriteiten aanvaardden. Op veel plaatsen

hebben andere leiders en groepen gepoogd hun eigen Indonesië te vormen en ontstonden wel bewegingen die zich keerden tegen de soort van staat die de Republikeinse leiders voor ogen stond. Zelden ging dat in de vorm van afscheiding. Het ging ruwweg om drie soorten bewegingen: islamisten, communisten en regionalisten. Een voorbeeld van de eerste soort was de Darul Islam in West-Java, waar de lokale leider Kartosuwiryo in 1948 de gelegenheid aangreep om een eigen islamitische versie van Indonesië uit te roepen. De communisten werden door de Republiek aanvankelijk kort gehouden. De terugkeer van de verbannen leider Musso in 1948 bracht de partij in beweging en was het startsein voor een communistische opstand in Madoen, Oost-Java, in september 1948. De Republiek in Djokjakarta sloeg de opstand echter snel en met brute kracht neer, waarbij duizenden communistische aanhangers de dood vonden. Ten slotte waren er ook regionale bewegingen, zoals in Atjeh, die er vooral op gericht waren om de eigen autonomie en identiteit te behouden. Na de soevereiniteitsoverdracht zouden deze bewegingen zich steeds sterker manifesteren.

Alternatieven kwamen er ook van Nederlandse zijde. Omdat Nederlanders vonden dat de Republiek niet alle Indonesiërs vertegenwoordigde en de belangen van minderheden en gemeenschappen buiten Java niet genoeg verzekerde, werden er andere deelrepublieken opgezet, met het doel ze alle met de Republiek onderdeel te maken van een toekomstig federaal Indonesië. Slechts enkele deelrepublieken vonden hun draai, en allemaal werden ze binnen een jaar na de soevereiniteitsoverdracht opgeheven.

Oproep te gaan stemmen, Timor 1949, collectie KITLV

Afgevaardigden vormen het voorlopige parlement van Indonesië, het Komite Nasional Indonesia Poesat of KNIP, foto Cas Oorthuys, collectie Nederlands Fotomuseum

Geweld

Een van de vele uitwassen van de revolutie was de moord op duizenden Europeanen. Dit gebeurde vooral op Java. Binnen enkele weken na de Japanse capitulatie groeide de dreiging voor Europeanen door Indonesische gevechtsgroepen. Europeanen werden in hun huizen of op straat overvallen, of uit auto's en treinen gehaald en – niet zelden na vreselijke folteringen – gedood. De meeste moordpartijen vonden plaats in de laatste maanden van 1945, een periode die Bersiap werd genoemd, maar gedurende de hele revolutietijd, en zelfs daarna, bleven Europeanen het doelwit van roof en moord.

Hoeveel Europeanen de dood vonden, is onbekend. De archieven van de Opsporingsdienst Overledenen (ODO) zijn grotendeels verdwenen, zodat een precieze reconstructie van het aantal slachtoffers onmogelijk is. Hoewel enkele historici recent hebben beweerd dat er in de revolutietijd wel twintigduizend Europeanen konden zijn vermoord, is daar geen bewijs voor. Een aantal van rond de vijfduizend lijkt waarschijnlijker.

Niet alleen Nederlanders waren het slachtoffer van geweld. Ook veel Chinezen werden getroffen door diefstal, afpersing, ontvoering, brandstichting, plundering en moord. Onder delen van de inheemse Indonesische bevolking bestond een sterk wantrouwen jegens Chinezen vanwege hun relatieve rijkdom en hun rol als handelaren, kredietverschaffers en belastinginners. Bovendien maakten hun herkomst, cultuur en uiterlijk het gemakkelijk om hen als 'onechte' Indonesiërs te bestempelen. Rancune en afgunst die in het verleden waren opgebouwd, kwamen in de revolutie tot uiting. Ook werden Chinezen ervan verdacht hun lot aan dat van de Nederlanders te verbinden.

Op veel plaatsen waren Chinezen dan ook het slachtoffer van afpersing. Waar conflicten uitbraken en vooral als daar het gezag wegviel, zoals tijdens de Politioenele Acties, grepen Indonesische bendes – waarin ook militairen van de Republiek vertegenwoordigd waren – hun kans en plunderden de huizen van Chinezen, joegen hen weg of ontvoerden hen. Op verschillende plaatsen heeft dit geleid tot de moord op tientallen tot wel honderden Chinese inwoners.

Europeanen en Chinezen waren niet de enige slachtoffers. Op veel plaatsen moesten ook Indonesiërs het ontgelden. Aan de noordkust van Midden-Java en in Oost-Sumatra grepen revolutionairen de macht en verjoegen of vermoordden veel leden van de oude adel, die geassocieerd werden met een oude, ongelijke orde en ervan beticht werden met de koloniale onderdrukkers te hebben geheuld. En ze waren niet de enigen. Her en der in Indonesië werden rijken afgeperst en buitenstaanders vermoord. Oude rekeningen werden vereffend. In Oost-Sumatra leidde de situatie tot een totale burgeroorlog tussen verschillende partijen en gemeenschappen. Het was ook een tijd waarin criminelen bijna ongestoord hun gang konden gaan. De economische misère veroorzaakt door de Japanse bezetting en de revolutie bracht veel jongeren ertoe zich uit noodzaak

Toch bestond de revolutie niet uit vier jaar oorlogvoering. In de loop van de revolutie ontstond er ook samenwerking tussen de partijen.

Afgevaardigden vormen het voorlopige parlement van Indonesië, het Komite Nasional Indonesia Poesat of KNIP, foto Cas Oorthuys, collectie Nederlands Fotomuseum

of wanhoop bij een bende aan te sluiten. Het tekent de gezags- en identiteitscrisis waarin het land verkeerde.

Misdaden

Een van de grootste bronnen van geweld waren natuurlijk de Nederlandse strijdkrachten, die de orde probeerden te bewaren en door veel kleinere en twee grote offensieven (de Politionele Acties) het Nederlandse gebied probeerden te consolideren. Er is de laatste tijd weer veel ophef ontstaan over het optreden van de Nederlandse strijdkrachten in de Indonesische revolutie. Aanleiding zijn de rechtszaken die nabestaanden van de door Nederlandse troepen vermoorde mannen hebben aangespannen tegen de Nederlandse staat, en de vondst van foto's van een executie van opstandelingen door het Nederlandse leger in Zuid-Sumatra. Het heeft – niet

voor het eerst en zeker niet voor het laatst – de vraag opgeroepen op welke schaal de Nederlandse troepen – de Koninklijke Landmacht, het Koninklijk Nederlands-Indische Leger, en de Marine – zich aan oorlogsmisdaden hebben schuldig gemaakt.

Het is niet precies bekend hoeveel slachtoffers er door Nederlandse wapens zijn gevallen, maar een paar dingen zijn wel duidelijk: er hebben enkele buitengewoon ernstige gevallen van grootscheepse moord plaatsgevonden, zoals eind 1946 bij de contraterroeristische acties van het Depot Speciale Troepen in Zuid-Celebes, waarbij naar schatting enkele duizenden mannen zijn geëxecuteerd, en op verschillende plaatsen op Java en elders. Buiten deze bekende gevallen van massamoord is er op grote schaal geweld gebruikt bij verhoren, zijn gevangenen – soms zelfs op instructie van bovenaf – standrechtelijk geëxecuteerd, en zijn dorpen gebombardeerd.

Hoe kon het zo misgaan? Daarvoor moeten we ons verdiepen in de aard van het conflict. De Nederlandse eenheden waren vaak klein en moesten in een groot gebied opereren. De vijand was onzichtbaar en loste

gemakkelijk op in de gewone bevolking. Er bestond onder Nederlandse militairen nogal wat rancune over de Japanse tijd en over de moord op Nederlanders in de vroege revolutie. Het Indonesische leger ging ook snel over tot guerrillamethoden, die niet met zachte middelen te bestrijden waren. Bovendien was de controle van de legeroverheden op de acties in het veld zwak, zodat veel geweld niet gerapporteerd werd, of door de vingers werd gezien.

Toch lijkt het Nederlandse geweld minder massaal te zijn geweest dan dat in sommige andere dekolonisatieconflicten, zoals de Emergency in Brits Malaya, de Engelse oorlog tegen de zogenoemde Mau Mau-opstandelingen in Kenia, en de slepende oorlog van Frankrijk in Algerije. Hier is echter voorzichtigheid geboden, want er is geen systematisch onderzoek verricht naar het Nederlandse optreden. Toch is het onwaarschijnlijk dat er nog onbekende grootschalige moordpartijen boven tafel zullen komen. Evenmin was er sprake van grootscheepse gedwongen verplaatsing van bevolkingsgroepen, zoals in de andere dekolonisatieoorlogen.

Wel zijn er vormen van geweld gepleegd waar nog nauwelijks aandacht aan is besteed, zoals seksueel geweld (verkrachtingen), technisch geweld, zoals vliegtuig- en artilleriebombardementen, en vormen van niet-dodelijk geweld, zoals massale gevangenneming. Zo zijn er bijvoorbeeld tienduizenden Indonesiërs op verdenking van sympathie voor of medewerking met de Republiek gearresteerd en zonder vorm van proces gevangengehouden. Het Nederlandse gezag heeft hier zo min mogelijk ruchtbaarheid aan willen geven, vooral uit angst voor buitenlandse kritiek, en daar is het vrij goed in geslaagd. Ook na de oorlog hebben onderzoekers weinig aandacht gehad voor het gewelddadige optreden van het Nederlandse leger. Hierdoor heeft het beeld van een rechtvaardig bestuur lang standgehouden.

Hoop

We vergeten dat de revolutie behalve een tijd van onrust en angst ook een periode van hoop was. Die hoop manifesteerde zich op allerlei manieren. Het is onmiskenbaar dat een groeiend aantal Indonesiërs geïnspireerd werd door het idee van een onafhankelijk Indonesië. De geest van vrijheid waardeerde door de archipel – ondanks of juist vanwege het grootschalige geweld – na de ellende van de Japanse bezetting en, daarvoor, de politieke onderdrukking door de Nederlanders.

Het besef aan een nieuw tijdperk te beginnen was sterk. Dichters, schrijvers en kunstenaars zochten naar een stijl die uiting gaf aan de geboorte van een nieuwe nationale cultuur. Arbeiders genoten meer vrijheid dan voorheen om voor hun sociale en politieke wensen te demonstreren – al haalde het vooralsnog weinig uit. De pers bloeide als nooit tevoren. Op verschillende plaatsen werden verkiezingen gehouden op basis van algemeen stemrecht.

Hoop was er ook, maar wat voorzichtiger, voor de Europeanen die in Indonesië waren geboren of hun hart

aan het land hadden verpand. Voor hen bood de regeling van de Rondetafelconferentie van 1949 inderdaad hoop. De Nederlandse economische belangen bleven gewaarborgd en de Europeanen die in Indonesië wilden blijven, werden er welkom geheten. Dat klopte ook wel met de praktijk, maar de politieke agitatie tegen Nederland en Nederlanders in het conflict over Nieuw-Guinea, en de toenemende economische problemen, maakten het voor Nederlanders moeilijk om in Indonesië een goed en rustig leven op te bouwen.

Ondertussen sloeg het conflict rond de dekolonisatie ook elders in de samenleving diepe wonden. We kunnen met de wijsheid van nu constateren dat Nederland kostbare fouten heeft gemaakt in Indonesië. Een snelle dekolonisatie had ongelofelijk veel ellende kunnen voorkomen. De economische misère die de dekolonisatieoorlog en de Nederlandse blokkade hebben veroorzaakt, was schrijnend en heeft het land langdurig

gedestabiliseerd. De economie van Java was ontwricht; een groot deel van de bevolking vluchtte naar de steden, waar een enorm gebrek aan woonruimte ontstond; grote aantallen Indonesiërs, Nederlanders en anderen raakten ontheemd; duizenden Nederlanders en Chinezen en tienduizenden Indonesiërs vonden de dood. En Indonesië zou een zware prijs betalen voor de macht die het leger wist op te bouwen door de strijd tegen de Nederlanders. Geheel tegen de oorspronkelijke bedoelingen droeg Nederland een ontwricht Indonesië over.

Remco Raben is historicus en als docent verbonden aan de sectie Geschiedenis van de Internationale Betrekkingen aan de Universiteit Utrecht. Hij heeft tal van publicaties over Indische geschiedenis op zijn naam staan en leidde met Els Bogaerts het grootscheepse

NIOD-onderzoek 'Van Indië tot Indonesië. Herschikking van de Indonesische samenleving'. Momenteel werkt hij aan een boek over 'de lange dekolonisatie'.

Proklamasasi

In een atelier schilderen jongeren protest-affiches in het kader van de vrijheidstrijd, Indonesië (1947)
Foto's Cas Oorthuys, collectie Nederlands Fotomuseum

Proklamasasi.
Kami bangsa Indonesia dengan ini menjatakan kemerdekaan, Indonesia. Hal² yang mengenai perundangan-
han, kekuasaan, d.l.l., diserahkan dengan tjara saksama dan dalam bentuk yang sederhana saja.
Draherata, 17-8-'05
wakil² bangsa Indu

